

СТАТТЯ НОМЕРА

О.В. ТИМЧЕНКО

докт. психол. наук, доц.

Національний університет внутрішніх справ

УДК 159.94-057.36

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИЙОМІВ МОДЕЛЮВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ РИЗИКОНЕБЕЗПЕЧНИХ СИТУАЦІЙ ОПЕРАТИВНО-СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ХОДІ ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕРСОНАЛУ ОВС

Розглянуті основні засоби та прийоми моделювання психологічних чинників ризиконебезпечних ситуацій оперативно-службової діяльності при організації цілеспрямованої професійно-психологічної підготовки персоналу ОВС

Ми продовжуємо цикл статей, присвячених організації цілеспрямованої професійно-психологічної підготовки персоналу ОВС до дій в ризиконебезпечних ситуаціях оперативно-службової діяльності.

Основним механізмом професійно-психологічної підготовки персоналу ОВС до дій в екстремальних ситуаціях оперативно-службової діяльності є забезпечення тривкого зв'язку між розумовими способами дій і емоційно-вольовим регулюванням цих дій.

Одним із таких шляхів є сформульований Л.С. Виготським «закон реального почуття в діяльності фантазії» [1], суть якого полягає в тому, що існує тривкий зв'язок між роботою такого пізнавального процесу, як уява, і сферою емоційних переживань людини. Він виражається в тому, що уявлена небезпека призводить до вияву людиною реальних емоційних переживань і завдяки цьому виникає можливість викликати у персоналу ОВС необхідні емоційні переживання за рахунок цілеспрямованого впливу на їхню уяву. Таким чином можна уникнути створення реальних ризиконебезпечних ситуацій оперативно-службової діяльності, замінивши їх на моделювання таких ситуацій.

Серед основних засобів моделювання психологічних чинників ризиконебезпечних ситуацій діяльності ОВС ми виділяємо:

1) *словесно-знакові засоби*. При означеному моделюванні вплив на персонал ОВС здійснюється шляхом словесної виразності. Це може бути розповідь про труднощі оперативно-службової діяльності, доведення різноманітних «легенд» наступних навчань, подання різноманітних ввідних у ході навчально-тренувальних завдань;

2) *засоби наочності*. При такому моделюванні вплив

на персонал ОВС здійснюється шляхом показу різноманітних предметів (наприклад, різних матеріалів, після впливу на них стрілецького й іншого озброєння), дій (показ засобів подолання смуги перешкод), спеціальних кінофільмів, фотографій, схем і т.д.;

3) *тренажерні засоби*. Вплив на правоохоронців здійснюється шляхом моделювання психологічних чинників ризиконебезпечної ситуації з використанням спеціальних технічних засобів навчання, спортивних приладів, що застосовуються для вироблення професійно значущих умінь і навичок;

4) *імітаційні засоби*. Вплив на персонал ОВС здійснюється шляхом відтворення деяких зовнішніх чинників оперативно-службової обстановки: задимлення місцевості, створення штучних завад і т.п.

5) *реальні засоби оперативно-службової діяльності*. Вплив на правоохоронців здійснюється за рахунок упровадження в навчальний процес дій з реальними спецзасобами та озброєнням.

У сучасних умовах можна вже говорити і про можливість *комп'ютерних засобів* щодо створення картини ризиконебезпечної ситуації за рахунок використання механізмів віртуальної реальності. Як свідчить досвід західних країн, за цим напрямком велике майбутнє в справі удосконалення процесу професійно-психологічної підготовки персоналу ОВС.

При організації процесу цілеспрямованої професійно-психологічної підготовки персоналу ОВС до дій в екстремальних ситуаціях ми рекомендуємо широко застосовувати різноманітні прийоми моделювання психологічних чинників ризиконебезпечних ситуацій оперативно-

службової діяльності. Однак, треба пам'ятати, що:

- ці прийоми моделювання повинні відповідати за сенсом змісту дій, які відпрацьовуються;
- моделювати ризиконебезпечні ситуації необхідно в довільному порядку, раптово для персоналу ОВС, щоб не було звикання до послідовності моделювання;
- найбільш часто слід моделювати ті чинники оперативно-службової діяльності, імовірність впливу яких для даних фахівців найвища;
- при моделюванні чинників ризиконебезпечної оперативно-службової ситуації рівень психічного навантаження повинен дозволяти більшості персоналу ОВС одержувати позитивний результат у подоланні напруженості і досягненні успіху;

- якщо працівник міліції не впорався з «ризиконебезпечною ситуацією», йому на наступному тренуванні слід запропонувати завдання більш легке за тими модельованими чинниками, що стали причиною його ускладненя.

Розглянемо варіанти моделювання стресогенних чинників у ході підготовки до виконання задач в ризиконебезпечних ситуаціях особового складу спецпідрозділу «Беркут». Професійна підготовка міліціонерів цього спецпідрозділу з використанням традиційних методів вже несе у собі частину необхідних для моделювання стрес-факторів. Так, у процесі спеціальної, фізичної та вогневої підготовки з'являються такі чинники, як утомленість, неприємні фізичні відчуття, суміщення декількох виглядів дій, дефіцит часу та ін. Однак, вияв цих чинників у зазначених ситуаціях навчальної діяльності не відповідає специфіці їхніх виявів у реальній обстановці. Ось чому при підготовці до реального бойового використання особового складу спецпідрозділу вимагається спеціальне послідовне моделювання чинників саме в контексті вирішення комплексного професійного завдання.

Моделювання дефіциту часу полягає в проведенні цілеспрямованої роботи щодо забезпечення приховання інформації про наступні умови дій від міліціонерів спецпідрозділу «Беркут» і надання невірної інформації про їхню підвищену небезпеку і складності («у минулий раз були серйозні травми», «підземний коридор зруйнований і може завалитися» і т.д.), що формує психологічний стан, схожий з передбойовим.

Моделювання впливу стрес-факторів здійснюється поетапно з дотриманням послідовності застосування чинників у залежності від рівня їх стресогенності, наведеного вище. Практично, моделювання здійснюється шляхом:

- жорсткого обмеження тимчасових меж, які відводяться на виконання завдань по етапах, їхнім скороченням у порівнянні з комфортними умовами;
- прикріплення напарником більш підготовленого і досвідченого міліціонера спецпідрозділу, здатного вирішувати завдання в більш стислі терміни, ніж той, хто навчається.

При цьому увага в оцінці ефективності діяльності правоохоронця, який навчається, звертається на повноту виконання завдання і кількість умовних втрат, бо значно вийти поза часові межі він не може.

Моделювання чинника суміщення декількох видів діяльності досягається, як правило, шляхом обладнання дільниць місцевості, подолання яких вимагає поєднання активної перцептивної діяльності (наявність окремих ознак цільових об'єктів або присутності «злочинця»), можливо з

використанням технічних засобів; комплексного використання всього арсеналу рухів для проходження складних дільниць (завали, водні перепони, штучні споруди); підготовку або використання певного виду зброї, ведення рукопашного бою. У ході подолання цієї дільниці у міліціонера спецпідрозділу потребують доповідь про результати оцінки обстановки і прийняття рішення на подальші дії. Рівень складності модельованого стрес-фактора оцінюється при цьому за кількістю невірних виконаних дій, величиною збільшення часового проміжку в порівнянні з часом подолання цієї дільниці без суміщення з іншими діями, міри адекватності оціненої обстановки (кількості виявлених ознак об'єкта і «злочинця») і прийнятого рішення.

Чинник повизни моделюється систематичною зміною місцевості, на якій здійснюється підготовка особового складу спецпідрозділу. Якщо це неможливо, то необхідно змінювати місця розташування цільових об'єктів, розташування умовних злочинних угруповань, напрямки й обладнання маршрутів виходу до об'єктів. Повторення умов виконання завдання більше двох разів у ході навчання не допускається, при виконанні контрольних вправ повторення допускається тільки у випадку забезпечення дій у різний час доби. Важливе значення має уникнення шаблону в діях умовних злочинних угруповань. Внутрішнє обладнання цільових об'єктів також повинно змінюватися у відповідності до реальних варіацій.

Чинник психічного і фізичного стомлення моделюється шляхом підвищення необхідної фізичної і психічної напруги з обов'язковим збереженням необхідних параметрів щодо ефективності. Це досягається шляхом подовження маршруту висування в район пошуку і обмеження часових меж його подолання, ускладненням пошуку значущих перцептивних ознак цільових об'єктів у районах їхнього імовірного розташування, умов і тривалості ведення спостереження за цільовим об'єктом (бажано мобільним), збільшенням загального часу виконання завдань до декількох діб з обов'язковою інверсією сну і неспання, загальним скороченням часу на сон. Важливе значення в моделюванні цього чинника відіграє попереднє націлювання правоохоронців на необхідність напруженої перцептивної діяльності, пов'язаної з пошуком засобів життєзабезпечення і цільових об'єктів, вимога систематичних (не рідше 1 разу на годину) доповідей про зміни в обстановці і прийняті щодо цього рішення.

Моделювання чинника неприємних фізичних відчуттів може здійснюватися на будь-якому з етапів виконання комплексного завдання. Основними показниками при цьому є тривалість і інтенсивність впливу конкретно використаного засобу. Як засоби моделювання неприємних фізичних відчуттів може виступати обмундирування - мале або велике за розміром, вологе, липке, важке або невідповідне сезону (за винятком взуття). Можна використати і такі засоби, як іплікатор Кузнцова, що викликає достатньо сильні больові відчуття, але такі, що не завдають шкоди. Додатковим способом моделювання даного чинника на нетривалий час (на одному з етапів) може бути штучне обмеження рухливості однієї з кінцівок або хребта. Однак, даний спосіб може бути використаний лише у випадку надійної страховки міліціонера спецпідрозділу від можливих травм (при веденні рукопашної схватки, подоланні місцевих перешкод і т.д.).

Негативний емоційний вплив інших членів групи доці-

льно планувати і здійснювати в найбільш відповідальних, вузлових моментах діяльності, таких, як раптовий напад «злочинців», проникнення на об'єкт, рух поблизу розташування «злочинного угруповання» і т.д. Імітований емоційний сплеск спеціально підготованого члена групи (для моделювання цього чинника створюються зведені групи, як і для підвищення темпу дій) повинен бути несподіваним, спрямованим безпосередньо на міліціонера спецпідрозділу і не викликаючим сумнівів у своїй справжності. Оцінка спроможності подолати негативний вплив даного чинника, окрім загальних критеріїв ефективності, здійснюється за тимчасовими параметрами затримки до першої доцільної реакції і способом, застосованим для локалізації правоохоронця, який є джерелом негативного впливу.

Чинник невизначеності пов'язаний, передусім, з рівнем розвитку перцептивної і інтелектуальної діяльності міліціонерів спецпідрозділу. Виходячи з цього, моделювання здійснюється за двома напрямками:

1) ускладненням умов ведення цілеспрямованого і попутного спостереження (ніч, опади, мряка, пересічена місцевість, густа рослинність, прискорене пересування, відсутність основних і наявність тільки побічних сенсорних ознак об'єктів і «злочинців» тощо);

2) ускладнення умов прийняття рішення і вибору оптимального варіанта дій, шляхом забезпечення правоохоронця можливістю одержувати велику кількість суперечливої інформації від командування і безпосередньо на місцевості, або необхідністю прийняття рішення при значній нестачі інформації, компенсувати які неможливо у відведений проміжок часу.

Чинники ізоляції, раптовості і небезпеки моделюються після успішного подолання негативного впливу всіх розглянутих вище стрес-чинників. Це пов'язано з комплексним характером впливу даних чинників на міліціонерів спецпідрозділу і найбільшим їхнім впливом на показники, що характеризують рівень ефективності діяльності. Моделювання ізоляції полягає в забороні або обмеженні можливостей отримання підтримки або поради від товаришів по групі, в ході виконання самостійного завдання протягом тривалого проміжку часу. Обмеження накладаються також на кількість сеансів зв'язку з командуванням, у ході яких підтримка або засудження рішень, що приймаються правоохоронцем для виконання завдання, забороняється. Рішення про виведення міліціонера спецпідрозділу з району до виконання поставленого завдання може бути прийняте лише у випадку хвороби, грубих прорахунків у орієнтуванні на місцевості, прийнятті рішення, що загрожує без-

печі оточуючих або його власної.

Моделювання чинника раптовості здійснюється шляхом імітації раптового впливу «злочинних угруповань», швидкої зміни умов спостереження (методом задимлення удень, спрямованого підсвічування прожекторами вночі). Одним із методів моделювання є раптово організована протидія «злочинця» спланованому в розрахунок на раптовість (при недоліку сил і засобів) нападу на об'єкт. Важливим моментом у моделюванні чинника раптовості є нешаблонні дії «злочинця» і відмінності у варіантах внутрішнього обладнання об'єктів.

Моделювання небезпеки є найбільш відповідальним і значущим аспектом. Повинен бути дотриманий принцип забезпечення міри розумного ризику і безпеки особового складу спецпідрозділу «Беркут». Це досягається поступовим зняттям обмежень при використанні прийомів рукопашного бою у ході виконання оперативно-службового завдання, обладнанням дільниць місцевості підвищеної небезпеки (висотні переходи, вогневі смуги, затоплені дільниці підземних тунелів і т.д.).

Практичне значення, на наш погляд, має метод навчання визначення «мертвих зон» на місцевості для вогневої поразки зі стрілецької зброї і перевірка їх на власному досвіді. Важливе місце в моделюванні чинника небезпеки відіграє правильний психологічний настрій міліціонера спецпідрозділу, завдяки якому він перед виконанням «небезпечного» завдання відчуває велику психологічну напругу, а після її успішного виконання гордість і певність у спроможності виконати ще більш складні завдання. Тому дуже важливо зробити все таким чином, щоб якомога менше викликати у правоохоронців почуття страху.

Підвести підсумок усьому сказаному хотілося б словами А.С. Макаренка, який справедливо вважав, що виховати мужню людину можна, ставлячи її в ситуації, коли б їй припадало відчувати і переборювати побоювання і страх «кусе рівно в чому». Ось чому, дуже важливо, щоб працівник міліції пережив «хвилювання першого разу» у навчальній, а не в реальній обстановці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л.С. Психология развития как феномен культуры. –М.: Институт практической психологии, 1996. –512 с.

Надійшла до редколегії 22.02.2005

ТИМЧЕНКО А.В. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРИЕМОВ МОДЕЛИРОВАНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ РИСКООПАСНЫХ СИТУАЦИЙ ОПЕРАТИВНО-СЛУЖЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ХОДЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ ПЕРСОНАЛА ОВД

Рассмотрены основные способы и приемы моделирования психологических факторов рискоопасных ситуаций оперативно-служебной деятельности при организации целенаправленной профессионально-психологической подготовки персонала ОВД.

ТИМЧЕНКО А.В. USE RECEPTIONS MODELING OF PSYCHOLOGICAL FACTORS DANGEROUS SITUATIONS OF RISK OF OPERATIVE-SERVICE ACTIVITY DURING PROFESSIONAL-PSYCHOLOGICAL PREPARATION OF LAW-ENFORCEMENT ORGANS PERSONNEL

The basic ways and receptions of modeling of psychological factors dangerous situations of risk of operative-service activity are considered at the organization of purposeful professional-psychological preparation of law-enforcement organs personnel.